

Justyna E. WRÓBLEWSKA*
(Gdańsk)

ŚW. JUSTYN – „SPRAWIEDLIWY POŚRÓD NARODÓW”

Św. Justyn apologeta – sprawiedliwy mąż z Samarii żył i działał w II wieku naszej ery, zmagając się zarówno z wrogością władz Cesarstwa Rzymskiego¹, jak i oporem mentalności semicko-greckiej²; za prawe życie i wierność swoim chrześcijańskim przekonaniom zapłacił najwyższą cenę – oddał życie. W owym czasie ataki na chrześcijan wychodziły tak od strony pogańskiego popółstwa, wyszydającego ich styl życia, jak i ze strony inteligencji wyśmiewającej ich ewangeliczne dezyderaty. Św. Paweł nie bez podstaw napisał, iż krzyż jest „głupstwem dla pogan” (1Kor 1, 23a). Inny atak pochodził ze strony kancelarii cesarstwa, która chrześcijaństwo postrzegała jako niebezpieczny ruch, zagrażający istniejącemu układowi społecznemu, gdyż, według Arystydesa apologety, wyznawcy Chrystusa tworzyli jakby „trzecią rasę” ludzkości (τρίτον γένος)³. Ponieważ Chrystusa skazali Rzymianie jako rewolucjonistę i buntownika, to jeśli ktokolwiek zjawiał się z tym imieniem na ustach, był od razu traktowany jako niebezpieczny wyrotowiec. Inną grupę, niechętną chrześcijanom, stanowili ortodoksyjni Żydzi, którzy po upadku powstania Bar Kochby, w roku 130, czyli w epoce Justyna, odnosili się do nich z jeszcze większą wrogością. Dla Żydów, jak powiada Paweł, „krzyż był zgorzeniem” (1Kor 1, 23b).

* Doktorantka Studium Doktoranckiego Historii Uniwersytetu Gdańskiego, przygotowująca dysertację w oparciu o twórczość Justyna Męczennika.

¹ Por. J. Mirewicz, *Współtwórcy Europy*, Kraków 2003, 13-14: „Poganie zwalczali chrześcijan w imię całościowo pojmowanego światopoglądu, w którym gest oddawania czci bóstwom, zwłaszcza bóstwu opiekuńczemu cesarza, oznaczać miał przyznawanie się do wspólnoty państwowej, kulturalnej i religijnej. Od tego gestu zwolnieni byli jedynie Żydzi. Wyznawcy Chrystusa powstrzymywaniem się od udziału w uroczystościach państwowych, połączonych ze składaniem ofiar, ściągali na siebie oskarżenie o bezbożnictwo i bunt przeciwko władzy. W okresie nasilenia prześladowań ten zarzut o podwójną zbrodnię stawał się dostatecznym powodem wytoczenia procesu przez administracyjne władze cesarstwa”.

² W II wieku na głowy chrześcijan posypały się liczne oskarżenia i pomówienia: o ateizm, rozpusztę i związki kazirodcze, kanibalizm, burzenie rzymskiego porządku społecznego. Pojawiły się także pisma filozofów i retorów ośmieszające i oskarżające chrześcijan. Do najbardziej znanych przeciwników chrześcijaństwa w tym czasie należeli: Fronton z Cyrty, Lukian z Samosaty oraz Celsus.

³ Por. *Historia dogmatów*, red. B. Sesboüé, t. 1: *Bóg zbawienia. Tradycja, reguła i Symbole wiary. Ekonomia zbawienia. Rozwój dogmatów trynitarnych i chrystologicznych*, red. B. Sesboüé – J. Wolinski, tłum. P. Rak, Kraków 1999, 37-38.

1. Justyn – początek drogi. Justyn żył w II wieku po Chrystusie, w rodzinie pogańskiej⁴. Imiona jego przodków brzmią „z grecka” (Bakchus, Pryskus), a ta okoliczność pozwala przypuszczać, że został wychowany w kulturze hellenistycznej, do której, w pewnym zakresie, trzeba zaliczyć także pisma Nowego Testamentu i Ojców Apostolskich. „Wraz z językiem greckim [*koine*] do chrześcijańskiej myśli wkroczył cały świat koncepcji, kategorii myślowych, utrwalonych metafor i subtelnych konotacji zwyczajowych”⁵. Nic więc dziwnego, że chrześcijaństwo rozwijać się będzie dynamicznie w obszarze kultury hellenistycznej⁶. Nasz bohater posiada jednak imię łacińskie⁷, może z tej racji, że przodkowie jego uzyskali obywatelstwo rzymskie⁸.

W pochodzeniu Justyna krzyżują się więc wpływy dwóch starożytnych kultur: łacińskiej oraz panhelleńskiej, obejmujących swym zasięgiem nawet dawne terytoria Persji⁹. Justyn pochodził z terenów Palestyny, czyli z obszaru kultury semickiej, ale wychował się w Samarii, która była mocno zhellenizowana¹⁰; pisał po grecku¹¹ – w języku antycznych filozofów. Samaria tworzyła wielokulturowe środowisko, w którym jako młodzieniec miał zapewne kontakty, tak z Samarytanami (z racji urodzenia), jak i z Żydami (na co wskazuje rozmowa z Żydem Tryfonem w Efezie, którą możemy śledzić w jego apologii *Dialog z Żydem Tryfonem*¹²).

⁴ Urodził się w pogańskiej rodzinie osadników greckich. Innego zdania jest A. Hamman (*Portrety Ojców Kościoła: praktyczny przewodnik po patrologii*, tłum. zbiorowe, Warszawa, 1978, 23): „Rodzice Justyna należeli do zamożnych osadników pochodzenia raczej łacińskiego niż greckiego, za czym przemawia szlachetność jego charakteru, zamiłowanie do ścisłości historycznej, luki w argumentacji”.

⁵ W. Jaeger, *Wczesne chrześcijaństwo i grecka paideia*, tłum. K. Bielawski, Bydgoszcz 1977, 26-27.

⁶ Por. L. Padovese, *Wprowadzenie do teologii patrystycznej*, tłum. A. Baron, Kraków 1994, 185-186.

⁷ Od *iustus* – sprawiedliwy, prawy, por. Cicero, *De officiis* II 42: „Iusto et bono viro”; *Słownik łacińsko-polski*, III, red. M. Plezia, Warszawa, 2007, 290. *Iustinus* to imię łacińskie utworzone od imienia *Iust* (*Iustus*) za pomocą przyrostka – *inus*, zob. *Księga imion świętych*, t. 3, Kraków 1998, 388.

⁸ Por. Hamman, *Portrety Ojców Kościoła*, s. 21: „W czasach Justyna filozofowie uzyskali już prawo obywatelstwa w Rzymie”.

⁹ Por. A.G. Hamman, *Życie codzienne pierwszych chrześcijan (95-197)*, tłum. A. Guryn – U. Sudolska, Warszawa 1990, 93-94.

¹⁰ Por. B. Górka, *Jezus i Samarytanka (J 4,1-42). Historia i inicjacja*, Kraków 2008, 18-19 i 193.

¹¹ W zhellenizowanych miastach mówiło się po grecku używając *koiné*, który stał się językiem kupców, por. Padovese, *Wprowadzenie do teologii patrystycznej*, s. 170-171. Początkowo apologie redagowane były tylko po grecku, dopiero później także po łacinie, zob. M. Michalski, *Antologia literatury patrystycznej* (= ALP), I, Warszawa 1975, 84.

¹² Ostateczną formę nadał Justyn swemu *Dialogowi z Żydem Tryfonem* w Rzymie w latach 150-155. *Dialog* ten relacjonuje kilkudniową rozmowę, którą Justyn odbył w Efezie z Tryfonem między 132 a 135 rokiem. Broni w niej chrześcijaństwa przed zarzutami, jakie stawiali Żydzi chrześcijanom, por. Mirewicz, *Współtwórcy Europy*, s. 17-18.

Później przebywał w środowisku typowo greckim (w różnych szkołach filozoficznych¹³), a w końcu udał się do Rzymu, gdzie za swą chrześcijańską działalność był sądzony przez cesarskiego prefekta miasta Rzymu Juniusa Rustyka¹⁴. Przed sądem cesarskim stanął wraz z sześcioma swoimi towarzyszami – z donosu prawdopodobnie Krescensa, filozofa – cynika, osobistego wroga¹⁵, oskarżającego go o to, że jest chrześcijaninem. Fakt, że cynik Krescens był jego osobistym wrogiem, potwierdza Euzebiusz z Cezarei¹⁶.

2. Justyn – jako filozof. „Najsłynniejszym i najwybitniejszym z wszystkich filozofów chrześcijańskich II wieku był Justyn [...]. Ten świecki intelektualista nawiązuje dialog z Żydami i poganami”¹⁷. Wciąż niespokojny i poszukujący prawdy, był człowiekiem nauki, rzetelnie badającym i rozsądzającym fakty, procesy i przyczyny¹⁸. Po swoim nawróceniu nie zrezygnował z noszenia *palium* – płaszcza, który nosili filozofowie greccy, i nauczał jako wędrowny profesor¹⁹. Jego uczniem był sławny Tacjan Syryjczyk²⁰, później sży apologeta, który popadł w herezję.

Wobec filozofii Justyn zachowuje pozytywną i wielkoduszną postawę. Stoików uważał za znakomych w dziedzinie etyki, a platoników oceniał

¹³ Por. *Dialog* 2-8. Filozoficznego wyjaśnienia świata Justyn poszukiwał w kręgu stoików, perypatetyków, pitagorejczyków i platończyków, zob. H. Chadwick, *Myśl wczesnochrześcijańska a tradycja klasyczna*, tłum. P. Siejkowski, Poznań 2000, 17.

¹⁴ Przewodniczącym sądu był prefekt Rzymu, Kwintus Junius Rusticus (163-167), filozof stoik, który był nauczycielem przyszłego cesarza Marka Aureliusza (*Ad se ipsum* 1, 7, tłum. M. Reiter: Marek Aureliusz, *Rozmyślenia*, Warszawa 1937, 52). Wiedzę o procesie Justyna czerpiemy z *Akt męczeńskich św. Justyna i towarzyszy (Martyrium S. Justini et sociorum)*, skazanych na śmierć z rozkazu prefekta Rzymu, Rustyka, około 165 r., za cesarza Marka Aureliusza.. Treść tego dokumentu znamy w przekładzie polskim A. Lisieckiego: *Męczeństwo świętych męczenników Justyna, Charytona, Charyty, Euelpistosy, Hieraxa, Pajona i Liberiana, umęczonych w Rzymie*, POK 4, s. XXIII-XXV; H. von Campenhausen, *Ojcowie Kościoła*, tłum. K. Wierszyłowski, Warszawa 1998, 22; E. Wipszycka – M. Starowieyski, *Męczennicy*, OŻ IX, Kraków 1991, 209.

¹⁵ Justyn relacjonuje (*Apologia* II 8) „jak osobiście wyzwał filozofa – cynika Krescensa, który zaatakował chrześcijan, i jak mu udowodnił jego kompletną ignorancję”, por. Von Campenhausen, *Ojcowie Kościoła*, s. 17.

¹⁶ Por. Eusebius, HK IV 16, 1, tłum. A. Lisiecki, POK 3, 171: „Justyn pokonał go kilkakrotnie w dysputach, jakie z nim toczył wobec świadków”; Justyn charakteryzuje Krescensa w swej *Apologii* (II 8).

¹⁷ Hamman, *Portrety Ojców Kościoła*, s. 21.

¹⁸ Por. Justinus, *Apologia* I 2, 1, tłum. w: Von Campenhausen, *Ojcowie Kościoła*, s. 19: „Ale kto naprawdę myśli pobożnie i filozoficznie, temu rozum nakazuje jedynie prawdę czcić i miłować; ten odrzuci utarte zapatrywania, jeśli są one przewrotne”.

¹⁹ Por. B. Altaner – A. Stuiber, *Patrologia*, tłum. P. Pachciarek, Warszawa 1990, 128: „W *palium*, w płaszczu przywdziewanym przez greckich filozofów, przemierzał jako nauczyciel wędrowny różne kraje, w końcu w Rzymie założył szkołę”.

²⁰ Tacjan Syryjczyk (ok. 130-200) urodzony w Syrii, uczeń Justyna w Rzymie. Napisał *Mowę przeciw Grekom* i ułożył *Diatessaron*, w którym spisał wszystko, co zawierają cztery Ewangelie w jednej koherentnej opowieści o Jezusie.

jako stojących najbliżej prawdy chrześcijańskiej. Sokrates, oddający życie za prawdę, był dla niego poniekąd prekursorem chrześcijańskich męczenników²¹, a Platon – filozoficznym „plagiatozem” prawdy zawartej w Torze²², że Bóg jest transcendentny, a dusza ma podobieństwo do Boga i posiada wolną wolę. Justyn, postrzegając obecność elementów prawdy u filozofów greckich, jednocześnie nie hołduje synkretyzmowi religijnemu, który dążył do zlania się chrześcijaństwa z greckimi legendami i mitami.²³ W filozofii antycznej dostrzegał ziarna prawdy (σπέρματα τοῦ λόγου)²⁴ i Bożej mądrości. Z drugiej strony chciał pogodzić wiarę z racjami rozumowymi. Z zaciętością też broni Justyn „swojej wiary jako zgodnego z rozsądkiem poznania umysłowego, które oświeca każdego człowieka”²⁵.

Justynowi zawdzięczamy prezentację prawd chrześcijańskiej wiary z wykorzystaniem po raz pierwszy filozofii pogańskiej²⁶, do której dotąd chrześcijanie odnosili się z rezerwą. Jak zauważa ks. J. Górny w swoim opracowaniu literatury patrystycznej, Justyn „był pierwszym i zapisanym jest do najznakomitszych Ojców, którzy próbowali wprowadzić zjednoczenie – zgodę między filozofią antyczną a chrześcijaństwem”²⁷. Podkreślając pozytywną wartość filozofii, Justyn zwraca uwagę na fakt, że wszystkie istoty mają w sobie powszechny *Logos*, którym jest Chrystus. Dla Justyna chrześcijaństwo jest „jedyną prawdziwą filozofią”. *Novum* zaś tej filozofii polega na tym, iż skierowana jest ona do wszystkich – nie tylko do filozofów czy elit, a to stanowi o jej sile i doskonałości. Z tego też względu zaangażował się w przekaz tej prawdy, dla niego „być filozofem – to znaczy mieć misję i jej służyć”²⁸.

²¹ Por. Justinus, *Apologia* I 5; II 10. O szacunku do Sokratesa we wczesnym Kościele zob. A. Harnack, *Reden und Aufsätze*, I 1, Giessen 1904, 29-30.

²² Klemens Aleksandryjski ukazuje w swych *Kobiercach* (V 93, 5 - 94, 2) jak Platon podkradł Mojżeszowi koncepcję prawzorów istot żywych. Teoria zaś plagiatu Greków pochodzi od Arystobuła – żydowskiego uczonego z II wieku prz. Chr., z Aleksandrii. Te idee poświadczają również: Euzebiusz z Cezarei (*Praeparatio evangelica* XIII 11, 3 - 12, 2; 12, 4; 12, 13) oraz Filon z Aleksandrii w *De vita Mosis* (II 20-21). Wśród autorów chrześcijańskich pierwszym, który tę myśl czyni swoją, jest św. Justyn – *Apologia* I 44, 8-9, por. S. Łucarz, *Grób czy świątynia? Problematyka cielesności w antropologii Klemensa Aleksandryjskiego*, Kraków 2007, 36-37.

²³ Por. Chadwick, *Myśl wczesnochrześcijańska a tradycja klasyczna*, s. 17-19.

²⁴ Por. Justinus, *Apologia* II 13, 5-6; zob. F. Drączkowski, *Patrologia*, Pelplin – Lublin, 1998, 70: „Nasiona *Logosu* zostały rozsiane na całą ludzkość; z tej racji każdy człowiek posiada w swym umyśle nasienie *Logosu*; prorocy Starego Testamentu oraz niektórzy filozofowie pogańscy posiadali nasienia *Logosu* zdolne do szczególnego wzrostu, dzięki czemu byli obdarzeni nadzwyczajną zdolnością poznania prawdy i żyli według zasad Słowa Bożego, będąc poniekąd chrześcijanami przed narodzeniem Chrystusa, jak na przykład: Heraklit, Sokrates, czy Muzoniusz; stąd zbieżność niektórych tez filozofii greckiej z nauką chrześcijańską, w której zawarta jest cała prawda”.

²⁵ Von Campenhausen, *Ojcowie Kościoła*, s. 16.

²⁶ Por. Drączkowski, *Patrologia*, s. 67.

²⁷ J.J. Górny, *Patrologia (Literatura patrystyczna w zarysie)*, Olsztyn 2002, 49.

²⁸ Von Campenhausen, *Ojcowie Kościoła*, s. 18.

3. Justyn – jako teolog. Chrześcijaństwo było różnorodnie postrzegane przez ówczesny świat: „Aż do połowy II wieku mała grupka chrześcijan budziła obojętność. Uważano ich za subkulturę i jako taka znalazła w ówczesnej literaturze pogańskiej tylko skromne wzmianki”²⁹. Z czasem dostrzeżono w tej nowej religii siłę, która zdolna jest podważyć sam fundament gmachu Cesarstwa. Justyn, który poświęcił życie szukaniu prawdy i próbom przerzucania mostów łączących chrześcijaństwo ze światem pogańskim³⁰, mógł być postrzegany przez władzę jako niebezpieczny filozof, umiejący wpływać na mentalność ówczesnych ludzi.

Oprócz adwersarzy zewnętrznych do głosu doszedł tymczasem adwersarz wewnętrzny, jakim były różnego rodzaju herezje. Od poł. II wieku literatura chrześcijańska zmienia nieco swój charakter, bo do głosu dochodzi twórczość apologetyczna³¹.

Ważną kwestią dla ówczesnej teologii było też popularne od II wieku chiliastyczne stanowisko w odniesieniu do zapowiedzi Księgi Apokalipsy³², dotyczącej tysiącletniego królestwa na ziemi (Ap 20), a to stanowisko podzielał również Justyn³³. On sam nazywał zwolenników tej teorii „chrześcijanami zupełnie prawowiernymi”³⁴. Z drugiej strony, również tych, którzy odrzucali koncepcję tysiącletniego panowania i opowiadali się za duchowym sensem tej obietnicy, nazywał „chrześcijanami o nauce czystej i bogobojnej”³⁵.

Do połowy II wieku herezje były jedynie pewnymi rozbieżnościami w kwestiach wiary, ale z czasem zaczęły zmierzać do tworzenia nowych teorii. Justyn, chociaż traktował je jako różne kierunki myślenia (αἱρέσεις)³⁶ – analogicznie do kierunków myślenia szkół filozoficznych, to jednak oskarżał heretyków o niedochowanie wierności doktrynie i odmawiał im miana chrześcijan. Zapoczątkował on nowy typ literackiej polemiki z herezjami w niezachowanym dziele *Zbiór rozpraw przeciwko wszystkim herezjom*³⁷.

Jako teolog głosił w swej *Apologii*, że apostołowie przekazali prorocтва i propagowali to, co w Starym Testamencie zapowiadało Chrystusa³⁸. Odwoływanie się do Starego Testamentu, które ma miejsce głównie w *Dialogu*, staje

²⁹ Padovese, *Wprowadzenie do teologii patrystycznej*, s. 24.

³⁰ Por. Wipszycka – Starowieyski, *Męczennicy*, s. 210.

³¹ Por. Sesboüé – Wolinski, *Bóg zbawienia*, s. 36-37.

³² Por. M. Fiedrowicz, *Teologia Ojców Kościoła. Podstawy wczesnochrześcijańskiej refleksji nad wiarą*, tłum. W. Szymona, Kraków 2009, 406-407.

³³ Por. np. *Dialogus cum Iudaeo Tryphone* 80, 5.

³⁴ Tamże 80, 5, PG 6, 668A: „ὀρθογνώμονες κατὰ πάντα Χριστιανοί”, tłum. A. Lisiecki, POK 4, 248.

³⁵ Tamże 80, 2, PG 6, 664B „τῆς καθαρᾶς καὶ εὐσεβοῦς ὄντων Χριστιανῶν γνώμης”, POK 4, 246.

³⁶ Por. *Apologia* I 26, 6; *Dialogus* 35, 6.

³⁷ Por. *Apologia* I 26, 8; Fiedrowicz, *Teologia Ojców Kościoła*, s. 384-386.

³⁸ Por. *Apologia* I 49, 5, PG 6, 401A, POK 4, 56.

się dla niego ważnym argumentem teologicznym. Jak zaznaczył ks. J. Górny, Justyn „nauczał tego, co było dobre i prawdziwe w myśli greckiej, wyprowadzając to często ze Starego Testamentu”³⁹, podkreślając tym samym związki kultury pogańskiej z judeochrześcijańską. Z drugiej strony istotną funkcję w jego dociekaniach teologicznych spełnia paralela Sokrates – Chrystus, która przenika całą jego *Apologię*.

Tego greckiego filozofa stawia na równi z męczennikami; ponieważ poniósł śmierć za czystą ideę Bóstwa, stał się jakby prototypem cierpiącego dla sprawiedliwości:

„Logos, w którym po części Sokrates miał udział, przyjął ludzki kształt w Chrystusie, jak mówią cztery Ewangelie, bowiem Chrystus jawi się tam jako stwórcza siła Słowa, przez które świat został stworzony”⁴⁰.

Tym samym Justyn przekonuje, że Sokrates zademonstrował wśród Greków to samo, czego nauczał Chrystus wśród barbarzyńców⁴¹. Trafnie konkluduje to H. Chadwick: „Ze wszystkich wczesnochrześcijańskich teologów, Justyn pozostaje najbardziej optymistycznym autorem, przekonanym o możliwości harmonii między chrześcijaństwem a filozofią grecką. Dobra Nowina i najlepsze fragmenty z Platona i stoików są dla niego prawie identycznymi sposobami ujęcia tej samej prawdy”⁴².

Justyn pozostawił nam nie tylko najstarsze opisy chrztu⁴³ i Eucharystii⁴⁴ – ale i nowatorski sposób uprawiania teologii. Jak zaznacza Hans von Campenhausen – „niemal wszyscy greccy Ojcowie Kościoła, świadomie lub nieświadomie, są jego spadkobiercami”⁴⁵. Za swój wkład w rozwój i obronę *doctrina christiana* zaliczony został do grona *Ojców Kościoła*, a tym zaszczytnym mianem obdarza się starożytnych pisarzy chrześcijańskich ze względu na ich wyjątkową pozycję w gronie nauczycieli Kościoła powszechnego.

4. Justyn – jako apologeta. Justyn był jednym z pierwszych apologetów chrześcijańskich: oddany wierze chrześcijańskiej, bronił jej jako prawdy życia, domagając się zarazem sprawiedliwego jej uznania i potraktowania⁴⁶. Apologie chrześcijańskie miały różne formy: jedne – manifestów zwracających się do społeczeństwa pogańskiego, inne – mów obrończych, wzorowanych na mowach sądowych, jeszcze inne były konstruowane na zasadzie dialogów. Apologie kierowano także do Żydów, którzy choć nie atakowali chrześcijaństwa

³⁹ Górny, *Patrologia*, s. 49.

⁴⁰ *Apologia* II 10, PG 6, 461A, tłum. W. Jaeger, *Wczesne chrześcijaństwo i grecka paideia*, s. 49.

⁴¹ Por. *Apologia* I 5, 4; Jaeger, *Wczesne chrześcijaństwo i grecka paideia*, s. 51.

⁴² Chadwick, *Myśl wczesnochrześcijańska a tradycja klasyczna*, s. 17.

⁴³ Por. *Apologia* I 65.

⁴⁴ Por. *Apologia* I 67.

⁴⁵ Von Campenhausen, *Ojcowie Kościoła*, s. 20.

⁴⁶ Por. *Apologia* I 2, 1.

na sposób pogański, to jednak zwalczali go jako sektę schizmatycką w łonie własnej religii. W apologiach domagano się głównie równouprawnienia z innymi religiami i filozofiami. Uwzględniając czytelników niechrześcijańskich, autorzy apologii niekiedy „hellenizują chrześcijaństwo”⁴⁷, usiłując w ten sposób dotrzeć do najszerszego kręgu ówczesnej, hellenistycznej inteligencji⁴⁸.

Justyn pisze w obronie swych braci chrześcijan dwie *Apologie*, skierowane do cesarza i do Senatu⁴⁹. Miał odwagę zwrócić się do najwyższych władz Cesarstwa, aby przedstawić swoją obronę wiary chrześcijańskiej, którą rozwijał, odwołując się do racji rozumowych. Chciał przedstawić uniwersalną prawdę w racjonalnym dyskursie, zestawiając jednocześnie chrześcijaństwo z niektórymi filozoficznymi i mitologicznymi motywami, w których dostrzegał obecne „ziarna Logosu”⁵⁰. W swych apologiach stosował metodę przeciągania adwersarza na swoją stronę. Widząc, że człowiek jest wartościowy, że czegoś szuka, jak on sam w przeszłości, usiłował pozyskać przeciwnika dla tej samej sprawy, dla której on żył i poniósł śmierć⁵¹.

5. Justyn – jako sprawiedliwy. Dlaczego Justyn zasługuje na miano sprawiedliwego? Dlatego że w swoim życiu szukał prawdy, prawdziwej nauki, i w tym celu zmieniał szkoły filozoficzne, które jednak nie dały mu odpowiedzi na jego pytania. Wytrwale poszukiwał, aż w końcu natrafił na „drogocenną perłę”. Nieznajomy starzec na brzegu morza ukazał poszukującemu Justynowi nową naukę, „prawdziwą filozofię” – jak to określił sam poszukiwacz⁵². Starzec przekonuje go, „iż żadna z filozofii, której się oddawał, nie zdoła pociągnąć jego serca”⁵³. Czerpiąc ze spuścizny żydowskiej, wytłumaczył mu wypełnienie się tego, co było zapowiadane – przyjście i objawienie się Mesjasza. Mówił mu o prorokach Starego Testamentu, „którzy jako jedyni poznali prawdę i oznajmili ją ludziom”⁵⁴.

Justyn sercem przylgnął do tej nauki i stał się jej żarliwym orędownikiem, stwierdzając w *Dialogu*:

⁴⁷ Altaner – Stuibler, *Patrologia*, s. 87.

⁴⁸ Szersze ujęcie aspektu apologetyki II wieku w kontekście historycznym por. L. Misiarczyk, *Wstęp. Apologetyka wczesnochrześcijańska*, BOK 24, Kraków 2004, 5-91.

⁴⁹ *Apologia I* napisana ok. 150/155 r., zaadresowana została do Antonina Piusa, *Apologia II* skierowana została do Senatu Rzymskiego, a napisana została po skazaniu trzech chrześcijan na śmierć przez prefekta Rzymu Urbikusa, za sam fakt wyznania wiary w Chrystusa; niektórzy uważają ją za dodatek do *Apologii I* czy też jej uzupełnienie. Apologie wiary chrześcijańskiej od początku, tj. od połowy II wieku, pojawiły się „tak masowo, że swą ilością przesłoniły aż do początków III stulecia całą resztę dorobku piśmiennictwa chrześcijańskiego”, por. Michalski, ALP I 84.

⁵⁰ Por. Sesbotué – Wolinski, *Bóg zbawienia*, s. 37-38.

⁵¹ Por. E. Staniek, *Aktualność katechezy Ojców Kościoła*, Kraków 2006, 47-49.

⁵² Por. Chadwick, *Myśl wczesnochrześcijańska a tradycja klasyczna*, s. 17.

⁵³ B. Czyżewski, *Śladami Ojców Kościoła*, Gniezno 1998, 25.

⁵⁴ Tamże.

„to właśnie ona jest tą jedyną pewną i pożyteczną filozofią. W duszy zaś mojej w tej chwili rozpalili się ogień, i miłość mnie ogarnęła do owych proroków i mężów, przyjaciół Chrystusowych”⁵⁵.

W Rzymie otworzył szkołę filozoficzną⁵⁶, gdzie nauczał, a jako prawdziwy filozof nie brał za to pieniędzy; postępował nader sprawiedliwie. Nasz bohater przeszedł długi szlak sprawiedliwości, który był i jest pewną wytyczną dla innych. Sam mówi o sobie:

„Nie mam potrzeby odwoływać się do jakiegokolwiek sofistycznej pomysłowości, pragnę jedynie pozostać uczciwy i szczerzy”⁵⁷.

Taki pozostaje w swych pismach, które cechuje zawsze szczerą otwartość⁵⁸. W swoich pismach broni wiary, którą sam wybrał i wyraża własne doświadczenie⁵⁹.

Ta postawa prawości wynikała może z dewizy zawartej w samym jego imieniu: *Justyn* pochodzi bowiem od łacińskiego przymiotnika *iustus* i znaczy: sprawiedliwy, uczciwy, słuszny, właściwy, prawidłowy, należyty⁶⁰. Takie imię zobowiązywało więc do czegoś. Podobnie jak na całym Bliskim Wschodzie, tak samo w środowisku żydowskim, imię wytyczało człowiekowi drogę i cel życia⁶¹. Nie było więc ono tylko zwykłym określeniem osoby lub rzeczy, ale wskazywało również rolę, jaką dany byt ma do spełnienia we wszechświecie.

6. Justyn – jako męczennik i święty. Justyn był gotowy ponieść śmierć za prawdę, za swoją wiarę⁶², i za – jak określił chrześcijaństwo – „jedyną prawdziwą filozofię”⁶³. Oddany tej filozofii do końca⁶⁴, poddał się niesprawiedliwemu wyrokowi⁶⁵. W obliczu kary śmierci nie złamał się i nie uznał pogańskich

⁵⁵ *Dialogus* 8, 1, PG 6, 492D, POK 4, 109.

⁵⁶ Ok. 140/150 r. „obok łaźni tymjotyńskich u niejakiego Marcina” (*Martyrium S. Justini* 3, 3, POK 4, s. XXIV) zakłada szkołę filozoficzną, por. Hamman, *Portrety Ojców Kościoła*, s. 24.

⁵⁷ *Dialogus* 125, 1, tłum. H. Chadwick, *Mysł wczesnochrześcijańska a tradycja klasyczna*, s. 23 (cytowany przez Chadwicka passus różni się nieco od polskiego przekładu *Dialogu* ks. A. Lisieckiego; zob. też *Dialogus* 80, 2; 120, 6; 125, 1).

⁵⁸ Por. Altaner – Stuiber, *Patrologia*, s. 128.

⁵⁹ Por. Hamman, *Portrety Ojców Kościoła*, s. 22.

⁶⁰ Por. *Słownik łacińsko-polski*, red. M. Plezia, t. 3, s. 290.

⁶¹ *Imię* w Starym Testamencie nie jest tylko etykietką, ale mówi o prawdziwej osobowości tego, kto je nosi, por. *The illustrated Bible Dictionary*, ed. J.D. Douglas, I, Leicester 1998, 572.

⁶² Por. *Dialogus* 46, 7; 110, 4.

⁶³ *Dialogus* 8, 1, zob. wyżej n. 55.

⁶⁴ Por. *Apologia* II 13, 1, PG 6, 465B, POK 4, 93: „Tak, wyznaję, jestem chrześcijaninem, i szczyję się z tego, i jestem gotów do wszelkich o nie zapasów”.

⁶⁵ Opis jego męczeństwa podaje *Martyrium S. Iustini et sociorum*, PG 6, 1566-1572, lub ed. H. Musurillo, *The Acts of Christian martyrs*, Oxford 1972, 42-61, tłum. A. Lisiecki, POK 4, s. XXIII-XXV, lub OŻ 9, 211-216. Razem z Justynem zginęło sześciu innych, prawdopodobnie jego uczniów: Charyton, Charyta, Euelpistos, Hieraks, Pajon i Liberian.

bóstw oraz nie podporządkował się cesarzowi, a na namowy i słowa oskarżenia prefekta Rustyka, odważnie odpowiedział:

„Jestem chrześcijaninem [...]. Żaden człowiek, który ma zdrowy rozum, nie przerzuca się z pobożności w bezbożność”⁶⁶.

W zasadzie najlepszą apologią chrześcijaństwa była postawa chrześcijan i ich gotowość na męczeństwo za wiarę. Ta gotowość pozostawiała u widzów efekt emocjonalny. Justyn wspomina w *Dialogu*, iż pierwszym motywem skłaniającym go do zainteresowania się chrześcijaństwem był właśnie podziw dla męczenników chrześcijańskich. I w ten sam sposób zaświadczył on o prawdziwości wybranej przez siebie „filozofii”. Z tego względu określany jest w literaturze jako *Justyn filozof* oraz jako *Justyn Męczennik*, „ponieważ jako filozof chrześcijański zamknął i przypieczętował swoje życie świadectwem krwi przelanej za Chrystusa”⁶⁷.

Justyn, nawrócony na chrześcijaństwo prawdopodobnie po 130 r., uznany został przez Kościół – świętym, czyli wzorem wiary dla chrześcijan⁶⁸. Jak za życia prowadził uczniów w szkole filozoficznej do Bożej Prawdy, tak po śmierci wyznacza drogę do świętości. Ten człowiek zasługuje na miano sprawiedliwego nie tylko z racji *nomen Christianum*, ale również ze względu na swe przynależności i postawę.

Ten wczesny świadek Tradycji stał się jednym z pierwszych, którzy podjęli próbę zbliżenia chrześcijańskiej nauki z filozofią grecką, głównie ze złagodczonym platonizmem. Podchodząc rozumowo do kwestii filozoficznych i adaptując to słownictwo do przybliżenia i wyjaśnienia nowej religii, stał się Justyn zwornikiem łączącym antyczny świat z nowością chrześcijaństwa. Obracał się w wielonarodowościowych obszarach Cesarstwa Rzymskiego basenu Morza Śródziemnego, jako wędrowny filozof i apologeta broniący prawdy. Sprawiedliwym był nie tylko z racji – można powiedzieć – *nomen gentile*⁶⁹, ale z racji przekonań i czynów. Otwarty, pełen prostoty i optymizmu, stał się mężem gorącej wiary i żarliwym jej obrońcą. Ojcowie Kościoła zatem, choć odlegli w czasie, są aktualni i w naszych czasach. Justyn, będąc jednym z nich, jest też człowiekiem sprawiedliwym obracającym się pośród licznych nacji ówczesnego świata, dzięki otwartości umysłu, gotowości do słuchania innych i umiejętności prowadzenia dialogu.

⁶⁶ *Martyrium S. Justini* 3-4, ed. Musurillo, s. 45-46, POK 4, s. XXV lub OŻ 9, 213.

⁶⁷ Von Campenhausen, *Ojcowie Kościoła*, s. 13.

⁶⁸ Por. *Martyrium S. Justini* 3-4.

⁶⁹ Dosłownie to jest nazwisko rodowe, choć w przypadku Justyna jest to *praenomen* – imię.

ST. JUSTIN – A RIGHTEOUS MAN AMONG THE NATIONS

(Summary)

This article refers to St. Justin, who was one of the Church Fathers, one of the first Christian philosophers and Greek apologists and also a martyr for the Christian faith when this was spreading throughout the Roman Empire.

In the preface, it is shown that a hostile attitude existed at the time of both the Roman Empire and the Jews towards Christianity at its very beginning. Christians were being stultified and sentenced to death.

Each part of the article shows Justin in a different cultural role. First, we can see the beginnings of his life. Justin lived in the second century after Christ. He was born in Samaria, which was firmly hellenised and that is why he was well prepared to live in a multinational empire in those times. As a Christian philosopher Justin was entering into relations with the Jews and pagans, always seeking the truth.

The next part is about Justin – as a philosopher. He was also the most popular and the most outstanding Christian philosopher of the second century after Christ. He kept a positive attitude towards philosophy. He valued Stoics, Platonics, Socrates and Plato in some areas, so that he could notice elements of truth in the teachings of Greek philosophers. But Justin was against religious syncretism. We owe to Justin the demonstration of Christian true faith through pagan philosophical concepts. He was looking for dialogue between Christianity and pagan philosophy and used its terms to show others the only true wisdom which he had got to know by himself.

Since the mid-second century the pastoral purpose of patristic literature was changing to become a means of defence of Christianity against attacks from outside and inside – meaning heretics. He also started the new type of discussion with heretics. Then Justin as a theologian – he refers many times to the Old Testament and Prophets announcing the coming of Jesus – Logos, whose grain of truth Justin noticed in every ancient teaching. Justin also refers to the parallel between Socrates and Christ, something we can find everywhere in the Apology of Justin. He also left us the oldest descriptions of the sacrament of Baptism and the Eucharist. He is the person who created the dialogue between faith and intellect.

Another part speaks about apologies which first of all were to demand equality with other religions and philosophies. Then as an apologist – he defended Christianity from unfounded accusations by Roman emperors and cultural elites. He defended the Christian faith through the use of rational arguments. He wanted to show universal truth via rational discourse.

Finally Justin as the righteous man, which we can say he was called because of his name (Lat. *iustinus* – righteous) and which was the way he acted in his life. He was searching for the truth in his life, the true knowledge. He founded a philosophical school in Rome in which he taught one true wisdom and as a true philosopher he did this free of charge.

He was accused of being a Christian and brought before the judge, because he did not accept the pagan gods, and did not obey the Emperor. The best apology for

Christians was their readiness for martyrdom. As a Christian philosopher he ended his life and sealed it by shedding his blood shed for Christ. He is regarded as one of the early Church Fathers.

This early witness of Tradition became one of the first who tried to bring Christian thinking closer to Greek philosophy; Justin became a something of a keystone which linked antiquity with the novelty of Christianity. In conclusion, Justin brought Christianity closer to philosophy by explaining it using philosophical language.

